

УДК 94(477+483)''1927/1939''

О. В. Разиграєв – старший викладач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Волинського національного університету імені Лесі Українки

Організація та діяльність слідчої служби Волинського воєводства в контексті функціонування органів державної безпеки Другої Речі Посполитої (1927–1939 рр.)

Роботу виконано на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн ВНУ ім. Лесі Українки

У статті висвітлено організацію та окремі аспекти діяльності слідчої служби Волинського воєводства в контексті функціонування органів державної безпеки Другої Речі Посполитої (1927–1939 рр.). Досліджено внутрішню та територіальну структуру слідчої служби, її залежність від адміністративної влади, кількісний склад та питання дисципліни. Особливу увагу приділено заходам органів державної безпеки щодо протидії Комуністичній партії Західної України та Організації українських націоналістів.

Ключові слова: слідча служба, державна безпека, влада, Волинське воєводство, КПЗУ, ОУН.

Разыграев О. В. Организация и деятельность следственной службы Волинского воеводства в контексте функционирования органов государственной безопасности Второй Речи Посполитой (1927–1939 гг.). В статье раскрывается организация и отдельные аспекты деятельности следственной службы Волинского воеводства в контексте функционирования органов государственной безопасности Второй Речи Посполитой (1927–1939 гг.). Исследуется внутренняя и территориальная структура следственной службы, ее зависимость от административной власти, количественный состав и вопрос дисциплины. Особое внимание уделено мерам органов государственной безопасности по противодействию Коммунистической партии Западной Украины и Организации украинских националистов.

Ключевые слова: следственная служба, государственная безопасность, власть, Волинское воеводство, КПЗУ, ОУН.

Razyhrayev O. V. Organization and Activity of Volyn Province Investigation Service in the Context of Functioning of Second Rzeczpospolita National Security Organs (1927–1939). The article deals with organization and separate aspects of Volyn province investigation service activity in the context of functioning of Second Rzeczpospolita national security organs (1927–1939). Internal and territorial structure of the investigation service, its relation to administrative authorities, quantitative characteristics and questions of discipline are analyzed. Special attention is paid to the measures national security organs took against the Communist Party of Western Ukraine and the Ukrainian Nationalists Organization.

Key words: investigation service, national security, authority, Volyn province, CPWU, UNO.

Постановка наукової проблеми та її значення. Органи державної безпеки є невід'ємним атрибутом кожної держави. Не була винятком у цьому контексті і міжвоєнна Польща, до складу якої у досліджуваний період входила Західна Волинь. Вивчення організації та діяльності органів державної безпеки Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві в 1927–1939 рр. є актуальним питанням сучасної історичної науки, позаяк дає змогу дослідити проблему на локальному рівні, а також з'ясувати ряд маловідомих аспектів внутрішньої політики польської держави на її східних теренах.

Питання функціонування органів державної безпеки Польщі у Волинському воєводстві практично не було предметом дослідження вітчизняної історіографії. Польські ж історики невідомі аспекти організації та діяльності слідчої служби на Волині розкривають здебільшого крізь призму загальнодержавних правоохоронних структур [30–33].

Мета статті – показати організації слідчої служби Волинського воєводства та окремі аспекти їх діяльності в контексті функціонування органів державної безпеки Другої Речі Посполитої в 1927–1939 рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Польща з перших днів відродження незалежності розпочала активну роботу з організації спецслужб. Упродовж міжвоєнного періоду функції служби безпеки на теренах Другої Речі Посполитої виконували військові та цивільні підрозділи. До військових належали II відділ Генерального (з 1928 р. – Головного) штабу польського війська (1918–1939 рр.), формування, призначені для охорони державних кордонів: Корпус охорони прикордоння (1924–1939 рр.) та Інформаційна служба Прикордонної сторожі (1928–1939 рр.).

Натомість завдання цивільної служби безпеки були довірені політичній поліції (1919–1926 рр.), а також окремим підрозділам слідчої служби (1927–1939 рр.) [32, 6].

Після ліквідації політичної поліції, з 1927 р., на Волині функції цивільної служби безпеки виконували спеціальні структури слідчої служби. Відповідно до організаційно-правових засад функціонування вказаної інституції, її центральним органом став VI підвідділ («до спеціальних справ») IV відділу (слідча служба) Головного управління державної поліції в м. Варшаві. Водночас, поліцейських загального корпусу теж нерідко залучали до боротьби з «політичними злочинами» [33, 112].

На досліджуваних теренах діяльністю цивільних органів державної безпеки керувало Слідче управління, яке розміщувалося в м. Луцьку й становило підрозділ Волинського воєводського управління державної поліції. Зазначена структура складалася з чотирьох рефератів (підвідділів. – О. Р.), один із яких відповідав за «політичну роботу» [2, арк. 2–5]. Відповідно до наказу Головного управління державної поліції № 432 від 8 квітня 1929 р., цей реферат складався з чотирьох бригад. Перша займалася боротьбою з комуністичним рухом; друга охоплювала справи, пов'язані з діяльністю легальних та нелегальних політичних партій, а також профспілок; до компетенції третьої бригади належав контроль над активністю національних меншин, нелегальним перетином державного кордону та боротьба із проявами шпигунства; остання, четверта бригада, охороняла вищих державних посадовців [33, 113].

Під керівництвом воєводського слідчого управління працювали слідчі відділи у Луцьку, Рівному, Ковелі, Кременці та Дубні [35, 74]. У повітах, де не було окремих структур слідчої служби, її функції виконували спеціально делеговані поліцейські зі штату повітових управлінь державної поліції. Серед основних методів діяльності слідчої служби у сфері державної безпеки належить виокремити конфіденційну розвідку, таємний нагляд («інвігіляцію». – О. Р.), загальне спостереження («обсервацію». – О. Р.), а також провокацію [33, 113].

Діяльність слідчої служби з питань державної безпеки координувала адміністративна влада: відділ безпеки Воєводського управління в м. Луцьку та відповідні підрозділи староств (на повітовому рівні). У березні 1927 р. волинський воєвода В. Мех (1926–1928 рр.) повідомляв старостам, що одним із важливих їхніх завдань є нагляд за суспільно-політичним життям та збір відповідної інформації. Водночас поліцейській розвідці відводилася лише допоміжна роль, а саме: а) спеціальний моніторинг окремих подій, що могли загрожувати правопорядку; б) дослідження причин «політичної злочинності» [12, арк. 8].

Загалом «розвідницька політична робота» поділялася на два основні напрями: 1) збір політичної інформації за посередництвом староств та відділу безпеки Волинського воєводського управління; 2) протиборства конкретним актам «політичної злочинності», що їх здійснювала слідча служба за дорученнями адміністративної влади; проведення «поліцейської розвідки» [12, арк. 8].

Таким чином, контроль за проявами антидержавної діяльності опинився у компетенції комендантів (керівників. – О. Р.) повітових управлінь та окремих територіальних підрозділів слідчої служби, які тепер де-факто стали «політичною поліцією». Натомість відповідальність за стан правопорядку було покладено на старосту, який координував роботу підвладних йому поліцейських підрозділів. Крім того, старости мали систематично надсилати до відділу безпеки Волинського воєводського управління так звані «ситуаційні звіти», які, окрім інформації про поточну суспільно-політичну ситуацію, містили також оцінку діяльності державної поліції.

У першому кварталі 1927 р. на Волині завершилась реорганізація відділу безпеки Волинського воєводського управління, діяльність якого тепер складалася з двох частин: політично-адміністративної та політично-інформаційної. Окремо виділялися й спеціальні «реферати»: організації безпеки, правопорядку, товариств, міграції населення, розвідки, національних справ, диверсійних актів, професійного руху, загальний, прикордонний, преси та статистично-обліковий. До відділу безпеки Волинського воєводського управління було передано інформаційні матеріали та архів розформованого Луцького окружного управління політичної поліції. Бази даних ліквідованих експозитур (представництв. – О. Р.) політичної поліції надійшли до староств [12, арк. 11–13]. Станом на липень 1927 р. відділ безпеки Волинського воєводського управління мав три підвідділи: політично-інформаційний, громадської безпеки та канцелярії [13, арк. 1–4].

Слідча служба у щоденній діяльності відчувала матеріальні проблеми. Не вистачало коштів на утримання службових приміщень, придбання канцелярських товарів, засобів зв'язку, оплату праці конфідентів (таємних агентів. – О. Р.). Гостро стояло кадрове питання та проблема дисципліни серед особового складу.

У середньому в зазначеній структурі працювало близько 70–100 осіб. На думку поліцейського керівництва, кількість службовців слідчої служби в 1927–1939 рр. не відповідала тогочасному стану безпеки. Так, у жовтні 1932 р. начальник воєводського слідчого управління надкомісар К. Дістерхоф звернувся до воєводського коменданта державної поліції з проханням розширити штат слідчої служби. К. Дістерхоф мотивував своє прохання активізацією діяльності Організації українських націоналістів (Дубенський повіт), значним рівнем кримінальної злочинності та диверсійного руху (Костопільський, Ковельський та Любомльський повіти), зростанням комуністичного руху (Ковельський повіт) тощо [11, арк. 9].

Значні проблеми із дисципліною серед працівників слідчої служби засвідчили події початку 1930-х років. Так, наприклад, заступник начальника з «політичних питань» слідчого управління в м. Луцьку комісар С. Заремба, згідно з радянською історіографією, для отримання «бажаної інформації» застосовував тортури під час допитів, а 19 листопада 1930 р. навіть убив секретаря окружного комітету Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) С. Бойка. На думку Р. Оксенюка, згодом тіло С. Бойка викинули в р. Стир [22, 220]. Слід зауважити, що таке твердження мало підстави, адже навіть міністр внутрішніх справ Другої Речі Посполитої Ф. Славой-Складковський зауважив серйозні проблеми із дисципліною в слідчій службі Волинського воєводства [28, s. 1]. За версією місцевої поліції С. Бойко втопився у р. Стир під час спроби втечі з-під арешту. На початку лютого 1931 р. Ф. Славой-Складковський усе ж звільнив із посади начальника слідчого управління в м. Луцьку комісара Ю. Недзялковського, а також його заступника, комісара С. Зарембу [24, 4].

Дослідник історії органів внутрішніх справ та спеціальних служб міжвоєнної Польщі А. Місюк так описує вищезазначені події: «...Служба на східних кресах особливо деморалізує впливала на службовців поліції. У 1931 році зафіксовані серйозні зловживання серед працівників слідчого управління в м. Луцьку. Справа набула широкого розголосу. Її порушували й парламентарі у сеймі. Міністр внутрішніх справ був змушений створити надзвичайну міністерську комісію для вивчення деталей цієї події. Як наслідок, з лав поліції було звільнено начальника слідчого управління та кількох його співпрацівників» [31, 274]. Варто згадати, що С. Зарембу звинувачували у побитті заарештованих ще в 1920-х роках [3, арк. 1–8; 4, арк. 1–17; 25, s. 17].

Упродовж досліджуваного періоду основні підрозділи слідчої служби на Волині почергово очолювали:

- слідче управління в Луцьку: надкомісар К. Зіоловський, комісар Ю. Недзялковський, надкомісар Я. Шафранський, надкомісар К. Дістерхоф, комісар Л. Завідський, комісар А. Усінг (в. о.), надкомісар Є. Будзінський;
- слідчий відділ у Луцьку: аспірант В. Турковський, аспірант А. Кістер, комісар П. Вознічка, підкомісар д'Ерцевіл, комісар В. Кудзевич, аспірант М. Лухмінський, аспірант С. Росінський, підкомісар В. Хелмінський, підкомісар Л. Димінський;
- слідчий відділ у Рівному: комісар П. Вознічка, підкомісар Є. Апенцелер; підкомісар Б. Маєрський; аспірант Я. Держинський, підкомісар А. Карасінський, підкомісар Є. Йолвінський;
- слідчий відділ у Ковелі: старший пшодовник З. Новіцький; аспірант М. Кузмінський, пшодовник С. Павліковський, старший пшодовник А. Костжева, аспірант Бйолковський, старший пшодовник Я. Хмелевський, підкомісар А. Карасінський;
- слідчий відділ у Кременці: підкомісар Росінський, підкомісар В. Бротовський [35, 76–77].

У Волинському воєводстві до важливих напрямів діяльності слідчої служби у сфері державної безпеки в 1927–1939 рр. належали контроль за політичною ситуацією та вжиття заходів щодо відповідного курсу державної влади, нагляд за діяльністю політичних партій, громадських, релігійних та культурно-освітніх організацій, боротьба з проявами комуністичної активності, діяльністю Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН) тощо.

Незважаючи на посилення репресій проти комуністичного руху в 1925 р., вже влітку 1927 р., за радянської підтримки відновив свою роботу Луцький повітовий комітет КПЗУ. Посилився й вплив таємних комуністичних діячів на терени Волині, який тривав без перерви упродовж усього «санітарного періоду». Так, 10 березня 1928 р. керівник слідчого відділу в Рівному, підкомісар Є. Апенцелер, повідомив своїх колег про те, що Головне політичне управління (ГПУ) у Харкові має копії польських печаток різних державних структур, а саме: «Луцький військовий шпиталь»,

«Комісар І Комісаріату в Луцьку», «Комендант поліції Луцького повіту», «Управління слідчої поліції Волинського округу». Підкомісар Є. Апенцелер звернув увагу поліцейських на дотримання правил безпеки під час перевірки підозрюваних осіб [19, арк. 9].

У питанні практичної протидії комуністичному руху слідча служба активно співпрацювала з військом. Так, 26 березня 1928 р. поліція за підтримки військових викрила шпигунську комуністичну організацію, яка діяла на терені Володимирського повіту. У результаті спецоперації було заарештовано близько 20 осіб. 19 червня 1928 р. комуністи здійснили диверсійний напад на пасажирський потяг, який рухався з Володимира до Ковеля. Вже 1 липня того ж року польськомовна регіональна газета «Волинський огляд» повідомляла про арешт у цій справі близько 30 осіб на Ковельщині. Розслідуванням керував безпосередньо начальник слідчого управління в м. Луцьку Ю. Недзялковський [5, арк. 3; 34, 7].

Репресії слідчої служби проти комуністичного руху тривали й у 1930-х роках. У липні–вересні 1932 р. в північно-східній частині Ковельського повіту тривав збройний виступ селян, інспірований КПЗУ. На думку польського історика П. Ціхорацького, це була найбільша подія такого характеру в Польщі упродовж 30-х років ХХ ст. [29, 104].

Незважаючи на поліцейські репресії, комуністично-диверсійний рух не припинявся. Питання боротьби з антидержавною діяльністю піднімали й на засіданні командування II військового округу в Любліні, яке відбувалося 11 грудня 1934 р. [37, 298]. Упродовж 1935 р. поліція арештувала 1027 комуністичних активістів. Однак лише 650 з них було передано судовим органам. На думку керівника волинської поліції К. Зіоловського, зазначена статистика політичної злочинності засвідчила значні труднощі у розкритті політичних злочинів [17, арк. 6]. Незважаючи на розпуск КПЗУ в 1938 р., комуністичний рух на Волині простежувався й у 1939 р. Так, у березні 1939 р. поліція затримала 87 осіб, яких підозрювали у комуністичній діяльності. З них 54 особи передано суду [26, 57].

У 1930-х роках, окрім комуністичного руху, слідча служба активно протидіяла Організації українських націоналістів, яка була створена в 1929 р. Основна мета ОУН полягала у створенні незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території. Згідно з програмою ОУН, західноукраїнські землі мали стати інтегральною частиною цієї держави. Отже, практична діяльність ОУН загрожувала територіальній цілісності Другої Речі Посполитої, кваліфікувалася польською владою як «антидержавний» та «терористичний» рух і саме тому стала об'єктом переслідування з боку органів державної безпеки [1, 297].

Підтримка ОУН серед місцевого населення була пов'язана зі зростанням національної свідомості українців. Натомість керівний апарат адміністративної влади та слідчої служби вбачали у проявах діяльності ОУН на Волині лише згубний вплив Східної Галичини [15, арк. 25; 16, арк. 6]. Ще 24 квітня 1928 р. керівник слідчого відділу в Рівному аспірант Б. Маєрський рекомендував своїм підлеглим провести «детальну розвідку» щодо виявлення друкованого органу Української військової організації (згодом офіційний місячник ОУН. – О. Р.) – журналу «Сурма». За інформацією Рівненської поліції, УВО надіслала з Бельгії до Польщі на адреси конкретних осіб шостий та сьомий номери зазначеного журналу [21, арк. 7].

Уже восени 1930 р. слідча служба викрила окремі структури ОУН (УВО) у Рівненському та Здолбунівському повітах [7, арк. 249; 15, арк. 25; 1, 299–300], у 1931 р. – в Ковельському повіті [7, арк. 249; 6, арк. 19; 14, арк. 35; 15, арк. 25; 1, 300]. 20 лютого 1932 р. начальник слідчого управління в м. Луцьку надкомісар К. Дістерхоф зазначив, що у січні того ж року відозви ОУН уперше було виявлено на теренах Здолбунівського, Рівненського, Кременецького та Ковельського повітів. Зокрема, у Рівному листівки ОУН розповсюджував учень місцевої української гімназії. К. Дістерхоф визнав, що слідча служба не має належної інформації про діяльність ОУН та УВО на Волині. У 1932 р. поліція затримала інформатора – учня української Рівненської гімназії, члена ОУН. У цей же час поліція набула інформатора з терену Тучинської та Олександрійської гмін Рівненського повіту [10, арк. 5].

1932 р. для ОУН на Волині був часом зміцнення, укорінення та початку активної діяльності [38, 317]. У липні цього року слідча служба посилила власну розвідку для викриття діяльності ОУН, спрямованої на бойкот «Східних Таргів» [18, арк. 1; 20, арк. 1]. Занепокоєння поліції викликала інформація про можливість поширення на Волині листівок ОУН з антидержавним змістом молоддю, яка поверталася до рідних домівок на період літніх канікул. Для протидії цьому слідча служба звернула особливу увагу на учнів та студентів, адже, на думку керівництва поліції, «вони без сумніву одержали інструкції щодо проведення акції ОУН та поширення листівок» [20, арк. 4]. Побоювання

поліції можна було зрозуміти, адже керівний елемент ОУН на Волині становили саме студенти вищих навчальних закладів Східної Галичини (насамперед Львова). Вони були своєрідними інструкторами місцевої молоді, на яку покладалися виконавчі функції [17, арк. 3].

У вересні 1933 р. волинський воєвода Г. Юзевський констатував «посилення ультранационалістичної, підривної та диверсійної» діяльності ОУН на Волині. На його думку, у боротьбі з ОУН варто було застосовувати усі можливі засоби [27, s. 7, 25]. Вбивство міністра внутрішніх справ Другої Речі Посполитої Б. Перацького оунівцем Г. Матейком у червні 1934 р. спричинило активізацію репресивної діяльності щодо ОУН. Уже 17 червня того ж року на теренах Поліського воєводства було створено концтабір для політичних в'язнів – «Березу Картузьку» [36].

У 1935 р. слідча служба здійснила на Волині та у Східній Галичині серію арештів, які сприяли частковому загальмуванню активності ОУН [17, арк. 3]. 1936–1939 рр. характеризувалися посиленням репресій поліції щодо ОУН. Упродовж листопада 1938 – серпня 1939 р. тривала найбільша «ліквідаційна» акція ОУН на терені Волинського воєводства. Вона розпочалася з Луцького та Здолбунівського повітів, однак уже в листопаді того ж року частково охопила терени Володимирського, Горохівського та Дубенського повітів [1, 320–321; 8, арк. 9].

Станом на середину серпня 1939 р., відповідно до інформації Волинського воєводського управління державної поліції, органи внутрішніх справ за підозрою у приналежності до ОУН затримали 754 особи, 694 з яких засудили. У в'язниці перебувало 624 члени ОУН [1, 317–323; 9, арк. 7].

На думку керівництва волинської поліції, ОУН була притаманна постійна регенерація. Видима відсутність активності ОУН лише засвідчувала її глибоку конспірацію. Органи державної безпеки та адміністрації розуміли, що діяльність ОУН на Волині не була спонтанною, адже її підтримувало місцеве населення. Саме тому слідча служба так і не змогла побороти її діяльність на Волині упродовж усього міжвоєнного періоду.

Висновки. Отже, важливу роль у суспільно-політичному житті Волинського воєводства відіграли структури слідчої служби, які склали інтегральну частину органів державної безпеки Другої Речі Посполитої. Вищою організаційною ланкою зазначеної інституції у межах регіону було слідче управління в м. Луцьку, якому підпорядковувалися повітові підрозділи. Основні напрями діяльності слідчої служби в «політичній сфері» визначала й координувала адміністративна влада: відділ безпеки Волинського воєводського управління та відповідні структури староств. Зважаючи на поширення комуністичного руху, піднесення національної свідомості українців, наростання антипольських настроїв через не завжди продуману національну політику Другої Речі Посполитої, керівництво держави і воєводства ставило перед цими підрозділами поліцейського корпусу серйозні завдання щодо зміцнення у регіоні польської влади.

1 вересня 1939 р. гітлерівська Німеччина нападом на Польщу почала Другу світову війну. Вже 17 вересня того ж року Червона армія перейшла радянсько-польський кордон і увійшла в Західну Україну. Після встановлення на її території більшовицького контролю тут розпочався процес радянізації. Відповідно, усі державні установи Другої Речі Посполитої були ліквідовані, зокрема й органи державної безпеки. Значна кількість поліцейських потрапила до сталінської неволі. Більшість із них загинула в радянських таборих [23, 71–78].

Список використаних джерел та літератури

1. Дарованець О. Репресивна політика польської влади щодо УВО та ОУН на Волині (1920–1939 рр.) / О. Дарованець // Реабілітовані історією. Рівненська область. – Рівне, 2006.
2. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 1, оп. 1, спр. 2069.
3. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 1а, спр. 308.
4. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 1а, спр. 311.
5. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 1727.
6. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 3069.
7. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 7229.
8. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 7239.
9. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 8086.
10. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 1086.
11. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 2299.
12. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 502.
13. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 4, спр. 771.

14. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9а, спр. 373.
15. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9а, спр. 1076.
16. Держархів Волинської обл., ф. 318, оп. 1, спр. 5.
17. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. 87, оп. 1, спр. 306.
18. Держархів Рівненської обл., ф. 89, оп. 1, спр. 24.
19. Держархів Рівненської обл., ф. 114, оп. 1, спр. 63.
20. Держархів Рівненської обл., ф. 120, оп. 1, спр. 80.
21. Держархів Рівненської обл., ф. 314, оп. 1, спр. 73.
22. Оксенюк Р. Нариси історії Волині: 1861–1939 / Р. Оксенюк. – Львів, 1970.
23. Разиграев О. Ліквідація польської державної поліції Волинського воєводства та її наслідки / О. Разиграев // Літопис Волині : всеукр. наук. часоп. – Луцьк, 2008. – Ч. 4.
24. Українська нива. – 1931. – 16 лют.
25. Archiwum Akt Nowych, zesp. 179, sygn. 179/2.
26. Archiwum Akt Nowych, zesp. 349 (dopływy), sygn. 1222.
27. Archiwum Akt Nowych, zesp. 1181, sygn. 83.
28. Archiwum Akt Nowych, zesp. 1306, sygn. 180/1, t. 3.
29. Cichoracki P. Polesie nieidyliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX w. / P. Cichoracki. – Łomianki, 2007.
30. Litwiński R. Policja Państwowa w województwie wołyńskim w latach 1921–1939. Organizacja i główne kierunki działania / R. Litwiński // Ukrainica Polonica. – 2004. – T. 1. – S. 185–200.
31. Misiuk A. Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania / A. Misiuk. – Warszawa : Wydawn. Nauk. PWN, 1996. – 370 S.
32. Misiuk A. Służby specjalne II Rzeczypospolitej / A. Misiuk. – Warszawa, 1998.
33. Peplowski A. Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej / A. Peplowski. – Szczytno, 1991.
34. Przegląd Wołyński. – 1928. – № 14 (197).
35. Razyhrayev O. Organizacja i funkcjonowanie służby śledczej na Wołyniu w dwudziestoleciu międzywojennym. Cz. 2. Lata 1927–1939 / O. Razyhrayev // Przegląd Policyjny. – 2010. – № 3 (99).
36. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 czerwca 1934 r. w sprawie osób zagrażających bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1934. – № 50. – Poz. 473.
37. Wyciąg z protokołu konferencji odbytej w dniu 11.XII.1934 r. w Dowództwie Okręgu Nr II w Lublinie / Kowalski Z. G. Materiały z konferencji Dowódcy Okręgu Korpusu nr II Lublin z Wojewodą Wołyńskim w sprawach bezpieczeństwa województwa wołyńskiego / Z. G. Kowalski // Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej. – 2002. – № 25.
38. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia / R. Wysocki. – Lublin, 2003.

Статтю подано до редколегії
24.04.2012 р.